

Ove C. Kronborg

Et hjørne af en hærs sammenbrud

**Den tyske 551. Grenaderdivisions fødsel, kampe og undergang
i Litauen og Østpreussen 1944 – 45**

med forord af

Brigadegeneral (pens.), cand. phil.,
seniorforsker ved Center for Militærhistorie, Forsvarsakademiet,
Michael H. Clemmesen

Et hjørne af en hærs sammenbrud

Den tyske 551. Grenaderdivisions fødsel, kampe og undergang
i Litauen og Østpreussen 1944 – 45

af

Ove C. Kronborg

© Copyright 2013: Ove C. Kronborg

Redaktør: Brian Kronborg

Forsidefoto: Mikhail Savin: Tyske soldater, der døde i Pillau

Sat med Dutch801 Rm BT af Kronborg Design

Tryk: Eurographic Danmark A/S

*Kopiering fra denne bog må kun finde sted på institutioner eller virksomheder, der har indgået
aftale med Copydan Tekst & Node, og kun inden for de rammer, der er nævnt i aftalen*

1. udgave, 2. oplag 2014

ISBN 978-87-996754-0-1

Udgivet af Forlaget Als på:

<http://gopubli.sh>

Indholdsfortegnelse

INDHOLDSFORTEGNELSE	5
FORORD	13
FORFATTERENS FORORD	15
INDLEDNING	17
KAPITEL 1 - EN MILITÆR BEGRAVELSE.....	27
KAPITEL 2 - DE TYSKE SOLDATER.....	31
KAPITEL 3 - EN NY AFDELING OPRETTES I DANMARK	36
DEN TYSKE HÆRS STORMKANONAFDELINGER.	36
STORMKANON ERSTATNINGS- OG UDDANNELSESAFDELING 400	41
STORMKANON SKOLE- OG UDDANNELSESAFDELING "VEST"	43
STORMKANONAFDELING 1551.....	44
PANSERJÆGERSKOLEN I MIELAU/GRAFENWÖHR I ØSTPREUSSEN	45
KAPITEL 4 - DEN FJERNESTE PROVINS	47
ØSTPREUSSEN I MELLEMKRIGSTIDEN	47
EN HITLER I PROVINSFORMAT	
BØDLEN FRA ØSTPREUSSEN	
FOLKEGENERALEN	
KAPITEL 5 - HVEM VAR DE?	
BRUNO MÜLLERS VEJ TIL FRONTEN	
<i>Underofficerforskolens i Mewe (Østpreussen).</i>	

Undervisningen i almene fag.....

Militæruddannelsen

Underofficerforskolen Frankenstein i Schlesien.....

Reichsarbeitsdienst (RAD)

Underofficerskole i Eutin

På vej til 551. Grenaderdivision.....

RICHARD KUHN

OVERKORPORAL THEODOR KEMPE

LØJTNANT KURT WICHMANN.....

SOLDATERNE

KAPITEL 6 - 551. GRENADERDIVISION

DIVISIONSCHEFEN

DIVISIONSSTABEN

KAPITEL 7 - THORN AN DER WEICHEL

DEN ENDELIGE OPSTILLING AF 551. GRENADERDIVISION

UDDANNELSEN I THORN.....

UDDANNELSEN PÅ PANSERJÆGERSCHULE MIELAU-GRAFENWÖHR.....

Opstillingen af Panserjægerafdeling 1551

KAPITEL 8 - TIL FRONTEN

PÅ VEJ I KRIG

KAPITEL 9 - LITAUEN 1914 – 1944

DEN SOVJETISKE BESÆTTELSE

DEN TYSKE BESÆTTELSE

HOLOCAUST I LITAUEN	
<i>Indsatsgruppe A</i>	
<i>Indsatskommando 3</i>	
KRIGSFANGELEJREN I SCHAULEN	
KAPITEL 10 - SITUATIONEN VED DIVISIONENS ANKOMST	
KAPITEL 11 - FRONTEN I LITAUEN	
I KAMP	
HVERDAGEN VED FRONTEN	
PANSERJÆGERNE ANKOMMER	
DE SIDSTE AUGUSTDAGE	
1 – 15. SEPTEMBER	
ET VILDLEDNINGSANGREB	
16. – 30. SEPTEMBER	
KAPITEL 12 - OPTAKTEN	
1. – 4. OKTOBER 1944	
<i>De sovjetiske styrker</i>	
<i>Det sovjetiske plan</i>	
<i>Tyskernes forberedelser</i>	
KAPITEL 13 - "IVAN ER HER"!	
<i>Den 5. oktober 1944</i>	
<i>Den 6. oktober 1944</i>	
<i>Den 7. oktober 1944</i>	
<i>Den 8. oktober 1944</i>	

Den 9. oktober 1944	
FRA 551. GRENADERDIVISION TIL 551. VOLKS-GRENADER-DIVISION.....	
Den 10. oktober 1944	
Den 11. oktober 1944	
Den 12. oktober 1944	
Den 13. oktober 1944	

KAPITEL 14 - PÅ VAGT LANGS MEMEL FLODEN

3. PANSERARMÉ.....	
551. VOLKSGRENADERDIVISION GENOPSTILLES.....	
551. VOLKSGRENADERDIVISIONS TILSTAND D. 1. NOVEMBER 1944	
NOVEMBER 1944	
PANSERJÆGERBATALJON 551.....	
MØDET MED GAULEITER KOCH	
DECEMBER 1944	

KAPITEL 15 - DET SIDSTE KRIGSÅR

JANUAR 1945	
-------------------	--

KAPITEL 16 - DEN SOVJETISKE VINTEROFFENSIV

EFTERRETNINGER.....	
OFFENSIVEN	

KAPITEL 17 - TILBAGETRÆKNING TIL SAMLAND.....

GRENADERREGIMENT 1115	
FEMMANDSGRUPPEN FRA 5./1115 GRENADERREGIMENT.....	
I./1114 GRENADERREGIMENT.....	

II./GRENADERREGIMENT 1113	
3./PANSERJÆGERAFDELING (LUFTVÆRNSKOMPAGNI 1551)	
DEIMESTILLINGEN	
KAPITEL 18 - PORTEN TIL SAMLAND	
ANDRE ENHEDERS SKÆBNE.....	
KAPITEL 19 - FLUGTEN FRA DEN RØDE HÆR.....	
DE NAZISTISKE MYNDIGHEDERS SVIGT.....	
FORBRYDELSE EFTER ORDRE?	
BLOD PÅ PENNEN	
FLUGT I KULDE OG SNE	
DRAB PÅ FLYGTNINGENE.....	
KAPITEL 20 - HELVEDET PÅ SAMLAND	
KÖNIGSBERG.....	
TILBAGETRÆKNING I SAMLAND	
BORNHOLM	
KAMPE I OG VEST FOR DUHNAU KANALSTILLINGEN.....	
KAPITEL 21 - MED RYGGEN MOD ØSTERSØEN	
KAPITEL 22 - XXVIII. ARMÉKORPS VEJ TIL SAMLAND.....	
RØMNINGEN AF MEMEL-BROHOVEDET	
TILBAGETRÆKNINGSKAMPE OG SIKRING AF CRANZ BROHOVEDET	
ET UDBRUD FORBEREDES	
UDBRUDET	

KAPITEL 23 - LIGENE PÅ VEJEN

DØDSMARCHEN

MASSEMORDET

KAPITEL 24 - FÆSTNING KÖNIGSBERG

KÖNIGSBERGS FORSVAR

ET AD HOC SAMMENSAT INFANTERIKOMPAGNI (ALARMKOMPAGNI)

KAPITEL 25 - VESTSAMLAND

TYSK OMGRUPPERING

OPERATION WESTWIND

ANGREBET FRA VEST

UDBRUDET FRA KÖNIGSBERG

Et kompagniangreb foran Königsberg

Korridoren sikres

Den tyske situation

Den sovjetiske situation

KAPITEL 26 - MARTS 1945

LUFTHERREDØMMET

MODANGREB

ARMÉKOMMANDO ØSTPREUSSEN

KAPITEL 27 - OFFENSIVEN I SAMLAND

KÖNIGSBERGS FALD

VESTSAMLAND OG PILLAU

Nordfløjen

STORMEN.....	
KAPITEL 28 - SLAGET OM PILLAU	
KAPITEL 29 - TÆPPEFALD	
FRISCHE NEHRUNG.....	
<i>Evakuering fra Weichselniederung</i>	
HELA	
KAPITULATIONEN	
KAPITEL 30 - I DANMARK.....	
KAPITEL 31 - HENRETTELSE ELLER MORD?.....	
HVORFOR?	
EPILOG.....	
BILAG.....	
SOVJETISK ULTIMATUM	
TYSKE KRIGSRETSSTRAFFEBESTEMMELSER.....	
DET MILITÆRE GRADSSYSTEM	
FORKORTELSER	
KORTSIGNATURER	
KILDER	
<i>Bibliografi</i>	
<i>Arkivdokumenter, artikler og historiske afhandlinger</i>	
<i>Ikke offentliggjorte afhandlinger, manuskripter, dokumenter, breve og notater.....</i>	

Film/TV/DVD

Radioudsendelser

Internet.....

Traktater, lovgivningen, førerbefalinger og tjenesteforeskrifter

Arkiver og Forskningscentre

Volksbund Deutscher Kriegsgräberfürsorge

Billedmateriale

INDEX

Forord

Det skulle egentlig ikke være muligt at skrive historien om en af de divisioner, der i halvt opbygget tilstand blev kastet ind i Østfrontens knusemaskine i krigens sidste otte måneder. Enhedsdagbøger og andre arkivalier forsvandt, enheder blev konstant blandet med restdele fra andre divisioner, tusinder af officerer og soldater blev dræbt, såret eller indgik i et krigsfangenskab, hvorfra kun få kom tilbage. Men drevet af en begivenhed i Sønderjylland lige efter Befrielsen lykkedes det alligevel Kronborg med den gamle politimands energi og stædighed.

Historien skulle rekonstrueres, så den gav en eller anden form for mening. Han fandt og "afhørte" mange overlevende vidner, opstøvede og anvendte alle eksisterende skriftlige kilder og al litteratur fra divisionen, dens kadrer, overordnede myndigheder, naboenheder og fjenden. Han gennemrejste alle de områder i Litauen og langs kysten i det nuværende russiske Kaliningrad-område og Polen, hvor divisionen og senere dens rester var indsat.

Fordi det på trods af det grundlæggende umulige projekt lykkedes for forfatteren, får han ved at følge denne lille del - dette udkantshjørne - af sammenbruddet, givet et helt enestående detaljeret og nuanceret billede af den tyske værnemagts modvillige opløsning og døds kamp ved afslutningen af det mest beskidte og brutale felttog i moderne tid: Hitlers udryddelseskrig mod øst.

Jeg havde en positiv dialog med forfatteren, hvor jeg bl.a. modstræbende måtte acceptere, at bogen i alt væsentligt fortsat anvendte tyske militær betegnelser, fordi tysk militært sprog af gode grunde er mere detaljeret og rigt end dansk¹.

Som bogen nu står viser den loyalitet mod sine vidner, hvoraf mange dengang var unge, nazistiske fanatikere af den generation, der var blevet hjernevasket siden barndommen. Men

¹ Efterfølgende besluttede forfatteren sig for alligevel at følge rådet om at anvende danske betegnelser for troppeenhederne.

den viser også, at politimanden er opmærksom på, hvordan vidner bliver tilbøjelige til at huske det, som er positivt i eftertiden, såsom hensyn til lokale civile og sovjetiske krigsfanger samt kammeratskab over ingenmandsland, forhold som ikke var specielt udbredte på Østfronten.

Michael H. Clemmesen
Brigadegeneral (pens.), cand. phil.,
Seniorforsker ved Center for Militærhistorie, Forsvarsakademiet

Forfatterens forord

Yderst få danske historikere og forfattere om nogen overhovedet har beskæftiget sig med enheder i den regulære tyske hær under 2. Verdenskrig. Kun har enkelte skrevet om ”Frikorps Danmark”, der imidlertid var en enhed i Waffen-SS og ikke en del af hæren eller Værnemagten.

For at forstå baggrunden for de grusomme krigsforbrydelser og forbrydelser mod menneskeheden, der blev begået under krigen i Østeuropa, er det nødvendigt at indse, at krigen mellem 1941 og 1945 på Balkan og i Sovjetunionen ikke var som tidligere storkrige eller som 2. Verdenskrig på Vestfronten. Det var en total krig på verdensanskuelse mellem nazismen og kommunismen, men ikke mindst var det en racistisk tilintetgørelseskrig, der også handlede om udryddelse af jøder, sigøjnere, krigsfanger og lokale civile, der af nazisterne ansås som ”Untermenschen” (mindreværdige mennesker), hvortil regnedes ”masserne i øst” (jøder, sigøjnere, polakker og andre slaviske folk som russere, ukrainere, hviderussere og serbere).

Med en mangeårig baggrund i det danske politi ved jeg, hvordan man kan og bør efterforske begivenheder, der er indtruffet. Denne viden og erfaring har jeg i høj grad kunnet anvende i mit arbejde med at afdække og skrive den tyske 551. Grenaderdivisions historie - herunder soldaternes oplevelse af hærens sammenbrud indefra. Samtidig har min livslange interesse for begivenhederne under 2. Verdenskrig været den, der drev mig til at gennemføre den omfattende og årelange research til denne bog om en militær enhed, hvoraf dele blev grundlagt i Danmark, og fra hvilken en enkelt soldat på brutal vis endte sit liv ved mit barndomshjem i Sønderjylland.

Min hensigt har været at beskrive en flok almindelige soldater, befalingsmænd og officerers indsats og liv på østfronten i 551. Grenaderdivision gennem krigen sidste 9 måneder. Det var en på den ene side en ganske normal tysk division, der deltog i nogle af krigen hårdeste kampe under tilbagetoget i Litauen og

Østpreussen, på den anden side var den underlagt SS-Reichsführer Heinrich Himmler.

Kun få af dens soldater overlevede krigen. Enkelte slap ud af helvedet på østfronten via Danmark. En del tilbragte mange år i sovjetisk fangenskab, og over halvdelen af dem døde i fangenskab. Ganske få var heldigere og kunne overgive sig til amerikanerne og englænderne, hvor de slap fri efter kort tids fangenskab.

Høruphav i november 2013
Ove C. Kronborg

Indledning

Mange unge tyskere aftjente dele af deres værnepligt i Danmark på vej til eller fra kampene rundt omkring i Europa. En del gennemgik rekrutuddannelsen i Danmark. Andre kom til Danmark som et led i genopbygningen af værnemagtsenheder, der havde lidt store tab på et af de mange frontafsnit. De fleste, men ikke alle, var overbeviste nazister. De afspejlede et gennemsnit af den mandlige tyske ungdom på godt og ondt. De kom fra et totalitært Tyskland, der siden 1933 var blevet et gennemmilitariseret diktatorland, hvor den preussiske militære ånd siden Bismarcks tid havde været højt respekteret og velanskrevet. En stor del af dem havde gennemgået den nazistiske opdragelse og skoling i Hitler Jugend, der havde præget deres opfattelse af krigen, jøderne og menneskene i navnlig Østeuropa. Soldaterne var veldisciplinerede og senere hen i krigen også nogle rå børster, der var forrået af oplevelserne på især østfronten. Nogle endte deres liv i Danmark. Andre måtte gå den slagne hærs gang til fods tilbage til hjemlandet i maj 1945, men mange faldt for deres fædreland rundt om på krigsskuepladserne i øst, vest, syd og nord.

Den tyske 551. Grenaderdivision (en infanteridivision) var kun kortvarigt indsat i kampene uden for tysk område, nemlig i Litauen. Da landet og dets befolkning var blevet præget af de grufulde begivenheder mellem den tyske invasion d. 22. juni 1941 og divisionens ankomst godt tre år senere, har jeg reserveret et af bogens afsnit hertil. Som enhed har divisionen ikke været involveret i de afskyelige krigsforbrydelser, som tyske hær- og SS-enheder begik på østfronten herunder Litauen. Officerer, befalingsmænd og soldater i divisionen, som tidligere havde forrettet tjeneste i andre tyske enheder på østfronten kan derimod ikke have været uvidende om de massedrab på jøder og overgreb mod civilbefolkningerne, der var foregået. Det kunne de nye helt unge soldater i divisionen da også fornemme, men det blev også klart for dem, at det var noget, der var for farligt at tale om. Derfor blev deri ikke talt om det.

Der var betydelig forskel på tyskernes fremfærd afhængigt af tidspunktet under krigen i Østeuropa og især, hvor de befandt sig.

At denne division efter alt foreliggende materiale ikke har deltaget i de voldsomme overgreb mod især civilbefolkningen, hænger utvivlsomt sammen med indsættelsestidspunktet sent i august 1944, og det faktum, at den aldrig var i Rusland. Desuden var divisionen aldrig under fremrykning ind i nyerobrede områder. Tværtimod lå den fast i forsvarsstillinger i et område i Litauen, der nærmest var tømt for civile beboere, indtil den blev slået i begyndelsen af oktober 1944. Derefter befandt den sig udelukkende blandt landsmænd i Østpreussen. Historien havde givetvis set helt anderledes ud, såfremt divisionen havde været med fra begyndelsen af angrebet på Sovjetunionen d. 22. juni 1941.

Ud over at fortælle divisionens historie er bogens formål også indirekte at beskrive den tyske hærs sammenbrud og i stor udstrækning at gøre det med de samtidiges egne ord. I dag (2013) lever kun få af de mænd, der under krigen gjorde tjeneste i 551. Grenaderdivision (senere 551. Volksgrenaderdivision). Kun et par af dem kender hinanden, men fælles for dem alle er, at de stadig kæmper med eftervirkningen af den krig, som de som purunge mænd var tvunget til at tage del i. Deres motiv for at hjælpe mig med at kunne skrive deres divisions historie var langt hen ad vejen mindet om deres mange faldne kammerater og et ønske om at den almindelige soldats grufulde hverdag skulle blive kendt. Som flere af dem sagde: *"Det er kun generalernes og officerernes krig, der skrives om. Vi, de almindelige soldaters historie, har aldrig interesseret historikerne"*.

Efter Litauens genvundne frihed i 1991 har accept af medansvar for mordet på Litauens jøder mødt betydelig modstand i landets politiske verden. Ikke desto mindre er der i dag i samfundet især blandt unge et stigende grad kendskab til den litauiske jødiske arv. Som en vigtig del af demokratiseringsprocessen, respekt for menneskerettighederne, og styrkelse af det civile samfund i Litauen nedsatte Litauens daværende præsident Valdas Adamkus i 1998 "The International Commission for the Evaluation

of the Crimes of the Nazi and Soviet Occupation Regimes in Lithuania”. Kommissionen blev dannet på grund af de smertefulde problemer fra fortiden, som Holocaust og det sovjetiske styres overgreb, samt andre spørgsmål, der aldrig havde været udsat for uzensureret offentlige debat. Søgen efter den historiske sandhed er det vigtigste mål for kommissionen. Dens arbejde skal give svar på følsomme spørgsmål og overvinde moralsk og psykologiske barrierer, der stadig opstår på vejen til et demokratisk og udviklet samfund. Kommissionen har i 2011 endnu ikke afsluttet sit arbejde, men den har offentliggjort en lang række delrapporter, der er anvendt som vigtige kilder i mine studier af begivenhederne i landet under den tyske besættelse. I særdeleshed var delrapporterne om behandlingen af jøderne og romaer (Holocaust) samt de sovjetiske soldater, der var tyske krigsfanger i Litauen, til stor hjælp for mig. Sammen med andre rapporter og retsbogsudskrifter fra krigsforbrydersager dannede det et rystende billede af begivenhederne.

Under divisionens ophold i Litauen, befandt den sig hele tiden direkte i frontlinjen, hvor soldaterne ud over i nogle evakueringssituationer næsten ingen kontakt havde med civilbefolkningen. Heller ikke under tilbagetrækningen var der andet end tilfældige og sporadiske kontakter mellem soldaterne og den litauiske befolkning. Situationen var noget anderledes, da divisionen atter befandt sig på rigstysk område, hvor hele tilbagetoget skete tæt sammen med civile tyskere, der søgte beskyttelse hos soldaterne og fulgtes med dem over lange strækninger.

Da Den Røde Hærs tropper trængte ind på tysk område, ændredes soldaternes opførsel sig dramatisk. Der blev begået grufulde forbrydelser mod den tyske civilbefolkning, der navnlig bestod af kvinder, børn og ældre mennesker. Disse forbrydelser skal antageligt ses som et resultat af, hvad de sovjetiske soldater havde set og oplevet under deres fremrykning i de sovjetiske

områder, der havde været besat af tyskerne, samt af den sovjetiske propaganda overfor egne militære styrker.

Både under den tyske fremrykning, besættelse og tilbagerækning i Sovjetunionen begik tyske styrker massedrab på civile. Hundredvis, ja måske tusindvis af landsbyer blev afbrændt, i adskillige tilfælde efter at beboerne var blevet tvunget ind i husene. Resultatet af denne hærgen var det, der mødte de fremtrængende sovjetiske soldater, der formentligt alle havde mistet nære pårørende under krigen. Det var med til at skabe et voldsomt had mod nazisterne, der i høj grad også blev næret af den sovjetiske politiske og militære ledelse gennem intensiv propaganda.

Den sovjetiske hærgen blev så voldsom, at man kan tale om et totalt moralsk sammenbrud i store dele af militære styrker, men da det først var i gang, var det næsten umuligt for de militære ledere at dæmme op for det. Det blev et betydeligt problem for dem selv, da så mange huse, gårde og godser var blevet afbrændt, at det blev yderst vanskeligt at finde bygninger, der var anvendelige til underbringelse af egne styrker, felthospitaler mv.

I min research har jeg anvendt talrige publicerede historiske værker, erindringer, samtidige og nutidige artikler, samt interviewet tidligere soldater og civile. Desuden har jeg haft adgang til upublicerede erindringer, manuskripter, feltpostbreve og nogle få dagbøger, der er i privat besiddelse. Der er tale om tidligere soldater fra divisionen og familie til afdøde soldater, der med stor velvillighed har ladet mig gennemlæse og materiale fra deres familiearkiver samt stillet fotos til min rådighed. Også personer, der dengang levede i de områder eller som flygtninge befandt sig, hvor denne militære enhed kæmpede eller befandt sig har velvilligt øst af deres viden og hukommelse.

Feltpostbrevene og dagbøgerne er personlige og samtidige dokumenter. Brevene er en god, men vanskelig kilde. Deres formål var først og fremmest at holde en regelmæssig kontakt med familie og venner. De fortæller relativt sjældent om, hvad soldaterne

oplevede og hvordan de oplevede det. Brevene har været underkastet selvcensur for ikke at gøre modtagerne unødvendig urolige for brevskriverens skæbne. Derfor er mange oplevelser ikke eller forskønnet omtalt. Brevene var også undergivet officiel censur, men på grund af den store postmængde blev kun en lille del af brevene rent faktisk censureret. Dagbøgerne lider ikke af samme skavanker. De er skrevet til den pågældende selv og lider ikke under den selvcensur, som er typisk for brevene. Alligevel er næppe alle oplevelser fortalt til dagbogen.

Endvidere har jeg anvendt materiale, der blev stillet til min rådighed af danske og tyske arkiver, især af Bundesarchiv, Militärarchiv i Freiburg, Deutsche Dienststelle, Berlin, Volksbund Deutscher Kriegsgräberfürsorge, Kassel, samt Tysk Røde Kors, München.

I løbet af krigen opstod der utallige tyske troppeenheder, hvoraf mange igen hurtig blev nedlagt eller skiftede navn og/eller nummer ikke kun én men mange gange, ligesom enhedernes tilhørsforhold ustansseligt kunne forandres. Derfor har jeg gang på gang måttet efterkontrollere de oplysninger, som jeg fandt. Enkelte gange har jeg også fundet det nødvendigt at diskutere rigtigheden af oplysninger i forskellige historiske værker med forfatteren.

Da min research navnlig omhandler tiden mellem august 1944 og midten af maj 1945 vanskeliggjordes den i høj grad også af, at mange arkivalier er gået tabt, ligesom forskellige enheders stamoplysninger, krigsdagbøger, signalbøger mv. enten blev ødelagt ved enhedens egen foranstaltning, ved kamphandlinger eller ved, at de er faldet i sovjetiske styrkers hænder og derfor er ”forsvundet” i sovjetiske arkiver, hvorfra jeg ikke har formået at få dem frem, såfremt de overhovedet er at finde der.

551. Grenaderdivision, der senere skiftede navn til 551. Volksgrenaderdivision, eksisterede i de 9 måneder, der blev de blodigste i den 2. Verdenskrig¹, og kampene i Samland hørte til de mest tabsgivende i hele krigen²

Af grunde, der fremgår i bogens sidste dele, har jeg fundet det nødvendigt at indsætte bestemmelserne om de særlige tyske militære straffebestemmelser som bilag i bogen. Også mandskabet i 551. Grenaderdivision stiftede bekendtskab med det retssystem, der afsagde tusindvis af hårde straffe over deres egne soldater, deraf ifølge den nyeste forskning ca. 50.000 dødsdomme over militært personel, hvoraf omkring 90 % blev fuldbyrdet³. Dertil kommer ca. 40.000 dødsdomme afsagt af standretter mod slutningen af krigen⁴. Til sammenligning henrettedes 1 amerikansk soldat og under 10 britiske soldater under hele 2. Verdenskrig. I Den Røde Hær var det anderledes. Man regner med, at ca. 158.000 mænd formelt blev dømt til døden under 2. Verdenskrig⁵. Dertil kommer tusindvis af soldater, der blev skudt langs veje og andre steder bag fronten for at have ”forrådt moderlandet”. Blot under forsvaret af Stalingrad regne man med, at omkring 13.500 soldater i løbet af få uger blev skudt på denne måde⁶.

Mange troppebetegnelser er specielle for den tyske værnemagt. Det kan derfor være vanskeligt at oversætte enhedernes navne til andre sprog uden risiko for, at der derved kan opstå fejlfortolkninger af enhedernes art. Jeg har derfor valgt normalt at anvende de tyske troppebetegnelser med den tilsvarende danske betegnelse i parentes første gang samt i ordlisten, hvis en dansk findes, hvorimod de militære grader er oversat til dansk. En liste, der muliggør en sammenligning med tyske gradsbetegnelser, findes i bogens bilag.

Både trykte og utrykte kilder kan være unøjagtige for så vidt angår datoer og tidspunkter. Det samme gør sig gældende for det uddgivne kildemateriale, der have været til min rådighed. I begge tilfælde skyldes det, at tidsangivelserne mange gange senere er tilføjede efterkalkulationer, der bygger på hukommelsen hos den, der nedskrev begivenheder og tidspunkter. Hvor man kan regne med, at begivenhederne er beskrevet rimelig korrekt set fra forfatterens position og ud fra det overblik eller mangel på samme han havde under kampene, gælder det ikke for de angivne

tidspunkter. Det er ikke usædvanligt at der mellem flere kilder kan være angivet tidsforskelle på op til flere dage. Når sådan tvivl opstod, har jeg sammenholdt flest mulige kilder og valgt det tidspunkt, som jeg herefter fandt, måtte være det korrekte. Akkurat samme problemstilling stødte jeg på under mine interviews med øjenvidner. Her lykkedes det dog som regel at finde frem til det rette tidspunkt. Oplysninger i de få krigsdagbøger, kampberetninger, signalbøger og -blanketter, der har været tilgængelige, kan derimod anses for at være tidsmæssigt præcise.

Det har også været nødvendigt at vurdere øjenvidneberetninger kritisk. I et vist omfang kunne beretningerne sammenlignes med oplysninger andre steder, men selvklart var det langtfra altid muligt. Mange øjenvidneberetninger var blevet nedskrevet kort efter krigens afslutning medens de endnu var i frisk erindring. Det gælder også for en del af de tidligere soldater, at de har skrevet om begivenhederne i dagbøger, private erindringer bestemt for deres børn eller lignende. Validiteten af oplysningerne har kunnet afprøves i interviews med de personer, der endnu lever, og de udgør derfor et stærkt dokumentarisk materiale. I enkelte tilfælde har jeg fornemmet, at mere ubehagelige oplevelser af sikkert naturlige årsager var trængt tilbage i hukommelsen. Det er imidlertid min opfattelse, at det langt hen ad vejen lykkedes at fjerne eventuelle tendenser til at forskønne begivenhederne i en modbydelig krig. F.eks. kommer det tydeligt frem i omtaler af henrettelser, drab på koncentrationslejr-fanger mv. Der er altid en risiko for, at personlige beretninger bevidst eller ubevidst kan være farvede. Så vidt det overhovedet var muligt har jeg ved samtaler og interviews anvendt en teknik med først at lade den pågældende selv berette om sine oplevelser. Først når hele beretningen var færdig begyndte jeg med mine mange og ofte meget nærgående spørgsmål, der i mange tilfælde efterfølgende blev fulgt op af en livlig korrespondance hovedsagelig via e-mails om tvivlsspørgsmål, unøjagtigheder osv. Desuden sammenholdtes disse personlige beretninger med andet kildemateriale, alt med

henblik på at få så sandfærdige og præcise beretninger frem som muligt. Jeg føler mig sikker på, at det er lykkedes.

Jessika Worrall været af stor betydning for min research. Begge hendes bedstefædre var soldater under krigen, og kun den en overlevede. Den anden - Kurt Wichmann - var officer i Stormkanonkompagni 1551, der var en del af 551. Grenaderdivision, indtil kompagniet blev sendt bag fronten til genopfriskning. Kompagniet vendte aldrig tilbage til divisionen, men indgik i stedet i de voldsomme kampe foran Berlin. Der blev han meldt savnet. Sammen har vi søgt at finde frem til sandheden om, hvad der skete ham. Vi har mødtes rundt om i Europa, hvor vi har diskuteret hans og hans enheds skæbne. Vi har udvekslet utallige e-mails om hans troppeenhed, og gennemset alle de fotos, som han havde haft med hjem under orlov hos sin hustru og børn. Jessika har stillet alle fotos til min rådighed, og hun har på mine vegne interviewet medlemmer af sin familie i Tyskland og herunder Kurt Wichmann's nu over 90-årige hustru om deres viden om, hvad der hændte ham under krigen, og da han forsvandt. På enkelte områder har hun også været behjælpelig med at hente oplysninger i arkiver mv.

Richard Kuhn var en af soldaterne i divisionen. Med fare for sit eget liv førte han krigen igennem sin egen krigsdagbog i flere kalenderbøger. Dagbogen giver et særdeles præcist billede af begivenhederne, vejret, varmen og kulden. Ved hjælp af den kunne han overfor mig detaljeret fortælle sin historie og give helt uvurderlige bidrag til sit regiments og sin divisions historie.

Bruno Müllers hjælp har været særlig værdifuld. Allerede som 14-årig kom han på befalingsmands og senere på underofficerforskolet. I sommeren 1944 kom han som 17-årig til 551. Grenaderdivision. Bruno stillede hele sin selvskevne og aldrig udgivne biografi om sin tid som soldat til min rådighed. Desuden har han tålmodigt besvaret alle de spørgsmål fra min side, som han var i stand til. Han overlod mig desuden flere andre upublicerede erindringer skrevet af kammerater fra hans enhed.

Også Helmut Oehl kom direkte fra underofficerforskolen til divisionen og kæmpede sig med sit regiment fra Litauen til Samland i Østpreussen. Han har på flere områder bidraget med værdifulde oplysninger til historien.

Peter Wieneck levede som barn med sin familie i Østpreussen. Også han øste af sin store viden og hukommelse om krigen i hans hjemby og om hans flugt fra hjemmet sammen med moderen og en søster. Ligeledes overlod han mig kopier af breve fra sin onkel, der var soldat i 551. Grenaderdivision.

Tomaz Sudol studerede historie ved Cardinal Stefan Wyszynski Universitet i Warszawa. Mellem sine studier har han fundet og sendt mig værdifulde oplysninger og fotos fra polske arkiver og kilder og ikke mindst egne optagelser på nogle af de steder, hvor kampene stod. Han har også oversat polske dokumenter for mig. Han arbejder nu som forsker ved det polske Institute of National Remembrance.

Tak desuden til Dr. Bernd Lemke, **Militärgeschichtliches Forschungsamt, Potsdam, for hjælp til at finde forskningsafhandlinger og -rapporter af stor betydning for min research, og til historikeren Antanas Jankunas, Vytautas the Great War Museum, Kaunas, for at lede mig på sporet af litauiske erindringer om kampene samt sovjetiske kilder.**

Også til personalet Sønderborg Bibliotek samt på de mange arkiver skal der lyde en tak for jeres tålmodighed med mine mange henvendelser og vilje til altid at forsøge at hjælpe mig ved at finde bøger og artikler til brug i min research.

En ganske særlig tak går til militærhistoriker og seniorforsker ved Center for Militærhistorie, Forsvarsakademiet, pensioneret brigadegeneral Michael H. Clemmesen, for kritisk gennemlæsning af manuskriptet og dygtig vejledning og hjælp. Uden dit store engagement var det nok aldrig lykkedes mig at få en bog ud af mit forskningsarbejde.

Ikke mindst også tak til min søde og forstående hustru Margit, der har deltaget i mine rejser til områderne, hvor

begivenhederne fandt sted. Hun har også deltaget i møder med øjenvidnerne, og ikke mindst har hun måttet leve med, at jeg gennem den lange researchtid begravede mig i gamle dokumenter osv. Du har altid givet mig din opbakning.

Ud over de personer, jeg her har nævnt, skal min taknemlighed også lyde til de mange andre, der har givet sig tid til at besvare mine mange spørgsmål. Mange af disse ønskede at bevare deres anonymitet, hvilket jeg selvfølgelig respekterer. Derfor er deres navne ikke nævnt blandt bogens kilder.

Af hjertet - tak! Uden jeres hjælp ville det næppe have været muligt at finde alle de oplysninger, der danner grundlaget for denne bog.

¹ Deutsche Verluste im 2. Weltkrieg – Militärgeschichtliches Forschungsamt (MGFA), Potsdam, samlet af Benny Guntram Berndt, samt Overmans, Rüdiger: Deutsche militärische Verluste im Zweiten Weltkrieg, s 205ff.

² Dieckert/Großmann: Der Kampf um Ostpreussen s.196.

³ Die Radikalisierung der Militärjustiz im "Dritten Reich" af K. Fortelka, Magisterarbeit, Fachhochschule Münster, Februar 2000.

⁴ Foredrag af Joachim Woock den 19. marts 2002 i Landsretten i Verden, Tyskland.

⁵ Overy, Richard: Russia's War s. 160.

⁶ Merridale, Cathrine: Ivans Krig – Den Røde Hær 1939-1945 s. 204.

Kapitel 1 - En militær begravelse

To dage efter Danmarks befrielse fik nogle tyske soldater lov til om aftenen d. 7. maj 1945 at låne snedkermester Wilhelm Bodholdts værksted i landsbyen Hjerndrup ved Christiansfeld. Værkstedet lå omkring 300 m fra skolen. I løbet af aftenen og natten fremstillede soldaterne en kiste, der hen på morgenen blev bragt til skolen, hvor soldaterne den foregående dag var blevet indkvarteret i klasseværelserne. I den del af skolen, der på grund af sine flerartede funktioner hed Sognegården lå der en anden indkvarteret enhed, der havde været der en måneds tid.

Om formiddagen d. 8. maj var nogle få beboere i landsbyen vidner til en særegen begivenhed, der var uforståelig for de få af indbyggerne, der havde fået kendskab til det, der var gået forud.

Samtlige tilstedeværende soldater trådte an foran Sognegården. Et militærorkester var ankommet dertil, og efter en kort ordre blev der gjort højre om, og musikkorpset satte i med en sørgemarch. Derefter fulgte en officer og efter ham kom otte soldater, der på skuldrene bar den nye kiste. Bag dem fulgte et æreskompagni og derefter alle de øvrige soldater, der havde været indkvarteret på skolen og i Sognegården.

Marchruten var kort. Den førte til landsbyens kirkegård ca. 200 m øst for skolen, hvor hele kolonnen marcherede op ad den brede trappe til kirkegården, hvorefter kolonnen drejede til venstre og standsede neden for det østvendte tårn. Tidligt på morgenen havde nogle soldater opkastet en grav få meter nordøst for tårnet, og der blev kisten båret hen og stillet på nogle bjælker, der var lagt hen over den åbne grav. På en stille ordre løftede de kisten. En hjælper fjernede hurtigt bjælkerne, og langsomt blev kisten nu sænket i graven.

En feltpræst, der var ankommet samme morgen, holdt en kort begravelsestale over Theodor Kempe, som var den dræbte soldats navn, hvorefter han foretog jordpåkastelsen. Derefter trådte en officer eller en overordnet befalingsmand ud fra æresvagten og gik hen til graven, hvor han holdt en kort tale. Hvad han sagde, var der ingen uden for kirkegården, der kunne høre. Kun de tilstedeværende soldater hørte hans ord. En æresvagt havde taget

opstilling på hver side af graven, og skråt op i luften affyrede den nu en salut på tre skudsalver. Derefter blev graven tildækket, og en stålhjelm blev lagt på graven. Med klingende musik marcherede musikkorpset og den øvrige styrke tilbage til Sognegården, hvor styrken trådte af. Feltpresten og musikkorpset forlod derefter stedet i biler.

Begge kompagnier havde den foregående aften ødelagt de fleste våben og anden udrustning, der var blevet brændt i en udgravning, der var blevet gravet for enden af gymnastiksalen. Nu blev de sidste våben også ødelagt og kastet i hullet, der straks efter blev dækket til. Kort efter forlod alle soldaterne skolen og Sognegården og marcherede forbi kirkegården og landsbysmedjen på vej mod Haderslev. Den tyske besættelse af landsbyen var slut⁷.

I Haderslev ankom kompagnierne til kasernen i den nordlige del af byen. Der opholdt de sig til den 9. maj, hvor de sammen med den øvrige styrke på kasernen forlod byen ad hovedvejen, der gik midt gennem byens centrum. Bataljonerne indgik nu i marchafdeling (marchgruppe) A, der forlod Danmark d. 10. maj 1945 via 6 forskellige grænseovergange. Ved grænsen blev de afvæbnet af de

britiske tropper, og de måtte aflevere alt, hvad de havde medbragt fra Danmark. Våben og andre beslaglagte genstande fyldte efterhånden en stor mark ved bl.a. grænseovergangen i Kruså. Samtlige fra Danmark hjemvendende styrker blev derefter samlet i området mellem den dansk-tyske grænse og Kielerkanalen. De var nu krigsfanger hos englænderne.

Navnlig beboerne på Sognegården og Hjerndrup Skole undrede sig over, at soldaten blev fulgt til graven med alle æresbevisninger. Det var en naturlig følge at indkvarteringen, at de ikke kunne undgå en nær kontakt med soldaterne, selvom det var dem inderligt imod. Den foregående dag havde flere soldater fortalt dem,

Det tyske kompagni, der var indkvarteret på "Sognegården", sænkede hagekorsfanen på halv stang, da meddelelsen om Hitlers død nåede frem d. 2. maj 1945

Foto: Forfatterens arkiv

hvad der var fået forud for soldat Theodor Kempes brutale død. Det var med den viden, de fandt sceneriet ved begravelsen mærkelig, uforståelig og nærmest makabert.

For at finde en forklaring, må vi gå næsten ni måneder tilbage til slutningen af august 1944 og følge med denne militære enheds historie frem til Tysklands kapitulation.

⁷ Fortalt til forfatteren af hans forældre, daværende skolepedel Svend Aage Kronborg og hustruen Dikke.

Kapitel 2 - De tyske soldater

Der er en almindelig opfattelse af, at "Blitzkrieg" – dvs. en moderne mekaniseret krig med kombinerede våbenarter - blev udviklet af nazisterne efter at Adolf Hitler i 1933 kom til magten i Tyskland. Det er imidlertid i klar modstrid med den historiske dokumentation. Alle de vigtigste doktrinære operationelle begreber, der efter sejren over Frankrig⁸ blev kendt som Blitzkrieg, var blevet udviklet og indført i den tyske hær i midten af 1920'erne, altså længe før Hitler kom til magten. De eneste undtagelser var oprettelsen af panserdivisioner og faldskærmsdivisioner, der først oprettedes i løbet af 1930'erne, samt den udvikling af samarbejdet mellem hær- og flystyrker, der fandt sted efter erfaringer i den spanske borgerkrig⁹.

Næsten alle de britiske, franske og amerikanske hæres erfaringer fra 1. Verdenskrig stammede fra kampene i skyttegravene på den i lang tid fastlåste Vestfront. En stor del af den tyske hær havde imidlertid også gjorde tjeneste på Østfronten, hvor krigen havde taget på en langt mere mobil form. Mens tusindvis af soldater døde for at indtage eller forsvare et par stillinger på steder som Verdun og Somme på Vestfronten i 1916, havde tyskerne iværksat en mobil kampagne i øst, hvor de bl.a. slog de rumænske styrker og indtog landet i løbet af 6 uger. Denne bredere erfaring i mobil krigsførelse betalte sig nu i mellemkrigstiden. Mens bevægelig krigsførelse var temmelig teoretisk for de franske og britiske officerskorps, var der mange tyske officerer, der arbejdede for at perfektionere doktrinen om bevægelseskrig, såsom f.eks. Erwin Rommel, der havde set potentialet i mobilitet og bevægelse efter sine erfaringer som infanterifører fra slutningen af 1917.

Moderniseringen af den tyske hær blev i 1920'erne sat i gang og ledet af hærchefen (1920 – 1926), general Hans von Seeckt, ud fra visionen om at gøre den tyske hær i stand til at føre bevægelseskrig, som han selv havde praktiseret på 1. Verdenskrigs østfront. Hans opfattelse var, at "mobilitet er en primær nødvendighed for en hær".

Selve titlen på den nye operationelle doktrin, ”Ledelse og kamp med kombinerede våben”¹⁰, fortæller en stor del om de doktrinære reformers indhold. Princippet om kombination af våbenarterne blev understreget overalt. For at fungere effektivt i en bevægelig krigsførelse, skulle alle officerer være fleksibelt indstillede og have en så bred erfaring, at de kunne forstå meget mere end deres egen tjenestegrens funktion. Officererne skulle i videst mulige omfang uddannes inden for flere våbenarter. Således blev infanteriofficerer også uddannet i at håndtere en artillerienhed, mens kavaleriofficerer også blev uddannet i at kæmpe som infanteri. Forsyningsofficerer forventedes at være bekendt med både infanteri og artilleri operationer, og alle officerer i landstyrkerne skulle have en grundlæggende forståelse af flyveoperationer.

Alle primære aspekter af, hvad vi nu kalder bevægelig krigsførelse (tyskerne brugte udtrykket "bevægelseskrig") er klart belyst i den tyske hærs reglementer fra 1921. Betydningen af både mobilitet og manøvre i hele hæren er understreget i forordning 487. Flexibilitet og tempo blev fremhævet som primære principper. For at opretholde et hurtigt tempo af operationer, var officerer forpligtet til at påtage sig ansvar på det lavest mulige niveau og at decentralisere kommandoen, så lederen ved fronten forventedes at have evne og myndighed til at koncentrere de tilgængelige styrker ved hans beslutning. 1. Verdenskrigs besættelse og opretholdelse af en kontinuerlig front blev afvist. Den nye doktrin understregede vigtigheden af at bevare initiativet, selv om det betød manglende konstant sikring af flankerne. Våbnenes samvirke blev et centralt princip for tyskerne, ligesom betydningen af samordnede luft/jord operationer. Den nye doktrin krævede et stærkt egentligt partnerskab mellem luftstyrkerne og styrkerne på landjorden, og den gav luftstyrkerne en betydelig rolle i udførelsen af hærens operationer.

Nogle af de mest dramatiske reformer, som den tyske hær gennemførte i mellemkrigstiden, var dem, der skete i officers- og

underofficerernes uddannelse. Fordi von Seeckt troede, at kravene i moderne krigsførelse nødvendiggjorde et veltrænet og uddannet officerskorps, skete der i mellemkrigstiden en bemærkelsesværdig stigning i standarden af officersaspiranter. I 1920 blev kravet, at alle officerskandidater skulle have afsluttet studentereksamen. Alle officerer var berettiget til at gennemgå en universitetsuddannelse. Umiddelbart efter 1. Verdenskrig var de etårige kadetskoler afskaffet og afløst af en ny treogethalvt år lang officersuddannelse. Det nye officers uddannelsesprogram var måske det mest konsekvente og grundige i verden på den tid.

For at fremme officersudviklingen blev flere andre innovative programmer startet i 1920'erne. For at sikre at officerskorpsset ikke udelukkende bestod af taktikere eller rent militære operationelle tænkere, som afsluttet den tre-fire år lange uddannelse, fik de bedste officerer i mange tilfælde også mulighed for på universiteter at tage akademiske uddannelser eller ingeniør. Også studier af fremmedsprog blev tilskyndet, og alle officerer var forpligtet til at have kendskab til mindst et fremmedsprog.

Ved gennemførelsen af et omfattende program af militær reform i mellemkrigstiden, havde den tyske hær fra begyndelsen en række betydelige fordele. Den havde et imponerende og grundigt system til officersuddannelse og generalstabsuddannelse. Tyskerne udviklede også et fremragende og veluddannet underofficerskorps, måske det bedste i verden¹¹.

Under angrebskampene var der så få tyske soldater, der overgav sig til fjenden, at det kun lige akkurat lader sig måle. Årsagen til dette skal søges i både de menige soldaters, befalingsmændenes og officerernes uddannelse, der både havde rod i de gamle preussiske militære dyder og i den nazistiske skoling, som alle dele af Wehrmacht blev udsat for fra midten af 1930'erne. I langt større omfang end i andre landes militære styrker var de tyske officerer og befalingsmænd oplært til på alle niveauer at gøre, hvad der var muligt for at lette mandskabets hverdag og trængsler. Der skulle være gensidig tillid mellem ledere og underordnede, og

lederen skulle først og fremmest være ham, der viste eksempel, gik forrest og er føreren.

På Østfronten betød angsten for at falde i russernes hænder, at villigheden til at fortsætte kampen til sidste blodstråbe var større end på andre fronter. Soldaterne vidste dels fra egne erfaringer dels fra kammeraternes beretninger nogenlunde god besked med, hvordan tyske hærenheder og SS havde voldtageret, dræbt og nedbrændt i Rusland, og de var sikre på, at hævn ville ramme dem selv og deres hjemland. Under russernes indtrængen på tysk område blev frygten bekræftet af det, som mange soldater så følgerne af. Også det var med til at gøre kampene endnu mere forbitrede. Den Røde Hærs soldater havde de selvsamme grunde til at gå frem med hårdhed og grusomhed. De havde meget at hævne.

Over den tyske værnemagts uddannelse af de menige soldater, underofficerene og officererne, lå der et krav om, at de pågældende skulle lære at handle selvstændigt og under udfoldelse af initiativ at løse de stillede opgaver. Derved kunne beslutninger træffes på laveste niveau, modsat i Den Røde Hær, hvori ingen traf beslutninger, der ikke var godkendt på et højere niveau. Det betones klart i det grundlæggende tyske reglement, Heeresdienstvorschrift 300/Truppenführung - fra 1933¹², der støttede sig på den ni år ældre Heeresdienstvorschrift 487 - Führung und Gefecht der verbundenen Waffen (1924). De svarede til den danske hærs "Feltreglementer".

Reglementet opstiller følgende vigtige punkter for kamphandlinger:

Den afgørende faktor i kamp, uanset teknik og våben, er den enkelte soldat.

Det kræves af hver mand, fra den yngste soldat og opad, at han opbyder al sin mentale, psykiske og fysiske formåen.

Kun på denne måde kan enheden udvikle sin fulde kapacitet til at nå den afgørende succes.

Hver mand, fra den højeste chef til den yngste soldat, må til stadighed være sig bevidst om, at inaktivitet og ubeslutsomhed er en større byrde end valget af fremgangsmåde.

Slagmarkens vidtstrakte karakter kræver soldater, som tænker og handler selvstændigt, som resolut og ufortrødent forstår at udnytte enhver situation, og som forstår at sejren beror på hvert enkelt individ.

⁸ Jf. Karl-Heinz Frieser: Die Blitzkrieglegende: The 1940 Campaign in the West.

⁹ Corum, James S. The Roots of Blitzkrieg: Hans von Seeckt and German Military Reform, 1994.

¹⁰ Heeresdienstvorschrift 487: Führung und Gefecht der verbundenen Waffen; Kapitel 1, afsnittene C, D, E.

¹¹ Corum, James S.: A Comprehensive Approach to Change: Reform in the German Army in the Interwar Period, - i The Challenge of Change: Military Institutions and New Realities 1918-1941. Redaktør: Harold Winton, 3. del, s. 51ff.

¹² <http://www.lexikon-der-wehrmacht.de/Zusatz/Heer/taktischegrundbegriffe.htm>

Kapitel 3 - En ny afdeling oprettes i Danmark

Den tyske hærs stormkanonafdelinger.

Daværende generalmajor, senere general, Oswald Lutz blev 1. april 1931 udnævnt til inspektør for de motoriserede styrker (Inspekteur der Verkehrstruppen) efter i de forudgående 4 år at have været stabschef for de motoriserede styrkers inspektion i Forsvarsministeriet (Reichswehrministerium). Da Hitler udvidede hæren, blev han kommandør for de samlede motoriserede styrker og kort efter udnævnt til pansergeneral (General der Panzertruppen). Oberstløjtnant (senere generaloberst) Heinz Guderian blev d. 1. oktober samme år hans stabschef. Major (senere pansergeneral) Walter Nehring sluttede sig til dem i januar 1932. Dermed var det triumvirat samlet, som sammen skabte de motoriserede tyske tropper og pansertropperne. Lutz fortsatte med at overvåge infanterivåbnet, mens Guderian oprettede Tysklands pansrede styrker og udviklede sin indflydelsesrige panserteori (Blitzkrieg), som blev kendt viden om, da han i 1937 udgav bogen ”Achtung - Panzer!”. Walter Nehring skulle blive den, der senere videreudviklede panserteorien.

Historikerne er enige om, at Hitler spillede en vigtig rolle i at hjælpe fortalerne for Blitzkrieg med at overvinde den modstand, der fandtes i hærens ledelse. Af de få foreliggende dokumenter herom ser det ud til, at han gav pansertilhængerne sin støtte over for de mere traditionelt tænkende¹³.

Mens de første kampvognsstyrker hurtigt blev opstillet, rundsendte oberstløjtnant (senere feltmarskal) Erich von Manstein i 1935 et memorandum inden for generalstaben, som fik en stor betydning for udviklingen af den tyske hær og dens effektivitet under 2. Verdenskrigs kampe. Heri argumenterede han for et behov for, at der i infanteridivisionerne blev oprettet en enhed med pansrede køretøjer, der kunne støtte infanteriet. Manstein foreslog, at en kanon blev monteret på en eksisterende pansret undervogn. Den kunne sikre ildstøtte beskyttet af panser til infanteriet under angreb på fjendens stillinger. Fordi kanonen ikke skulle have noget

tårn, ville kampkøretøjet, der blev kaldt stormkanonen (tysk: Stormkanon: forkortet StuG), være billigere og enklere at producere end en kampvogn med drejeligt tårn. Selvom den ikke ville være helt så alsidigt anvendelig som en normal kampvogn, ville den både under forsvar og angreb være et uvurderligt våben for infanteridivisionerne.

Guderian og inspektoratet for pansertropperne gik kraftigt imod von Mansteins koncept. Deres synspunkt var, at alle pansrede køretøjer burde gå til panserdivisionerne, samt at fremstillingen af stormartilleri for infanteriet ville udvande de tyske pansrede styrker.

Mansteins forslag vandt støtte i infanteri- og artilleriinspektoraterne, der så forslaget som en klar styrkelse af infanteridivisionerne. Trods hård modstand fra pansertropperne gik udviklingen at stormkanonen i gang.

Forskellen på en stormkanon og en egentlig kampvogn var som nævnt i hovedsagen, at kampvognens tårn med kanonen kunne dreje 360°, medens en stormkanon intet tårn havde. Kanonen var lavere placeret og i princippet fastmonteret kun med mulighed for at dreje kanonen få grader til siderne og kunne således ikke skyde under bevægelse eller mod et mål, der bevægede sig mod siden. Som hovedregel skulle hele køretøjet drejes for at ændre sigtet til bekæmpelse af et nyt mål. En stormkanon var på grund af det manglende tårn lavere end kampvognen, som nævnt billigere at fremstille og endelig lettere at give svær pansring foran.

De første modeller havde en kort 75 mm kanon monteret på et Panser III kampvognschassis. Deraf kom et mindre antal i 1940 i kamp på Vestfronten, hvor de beviste deres værd. Stormkanoner blev, som Manstein havde forudsagt, billigere og enklere end kampvogne, og de viste sig at være meget effektive på slagmarken. Under 2. Verdenskrig fremstillede tyskerne titusinder af forskellige stormkanoner. Stormkanonenhederne blev opstillet af artilleriet, og

det fik stor betydning for det nye enheders struktur og uddannelse, selv om det under krigen hurtigt viste sig, at stormkanonen var et fortrinligt pansret kampkøretøj, der i mange situationer var fuldt så effektive som kampvogne. De viste sig at blive nogle af de mest succesfulde og omkostningseffektive tyske våben¹⁴, hvilket også blev bekræftet af, at Sovjetunionen hurtigt kopierede idéen.

Stormkanoner (Type StuG III) på østfronten

Foto: Bruno Müllers arkiv

Et stormkanonbatteri havde normalt 6 køretøjer, hvilket i mandskabsstyrke svarede til et traditionelt kanonbatteri. Drages der sammenligning med et kampvognskompagni, havde dette op til 22 kampvogne. Mod slutningen af krigen var stormkanonbatteriets antal pjecer steget til 14, hvorimod kampvognskompagniets antal køretøjer var blevet reduceret til ca. samme størrelse dog afhængig af kompagniets tilhørsforhold.

Som en traditionel artilleriafdeling (svarer til bataljon i andre våbenarter) havde en stormkanonafdeling 3 batterier. Senere under

krigen fik en del stormkanonafdelinger tilført et 4. batteri. Der var reelt tale om en infanterienhed, hvis opgave var nærsikring af køretøjerne. Oprindeligt skulle sikringsbatteriet udgøres af panserinfanterigrenaderer transporteret i pansrede mandskabsvogne (halvbæltekøretøjer), men manglen på denne type køretøjer var så stor, at mange måtte stille sig tilfreds med overhovedet at få almindelige upansrede lastbiler til personeltransporten. Nogle af sikringsbatterierne måtte nøjes med at lade sig transportere på selve stormkanonerne.

Tidligt i 1944 blev de fleste stormkanonafdelingers betegnelse ændret til brigader. Det betød, at batterierne blev udvidet til at omfatte hver 10 og senere 14 stormkanoner. Når stabens køretøjer medregnes omfattede en brigade derefter enten 31 eller 45 stormkanoner. Desværre findes der ingen let metode til i dag at finde ud af, hvilke brigader, der havde det ene eller andet antal køretøjer. Det kræver et nøje og omfattende eftersøgning og studie af mange forskellige udleveringslister for køretøjerne, og så kan man endda ikke være sikker på resultatet, idet der fremstilledes og udleveredes køretøjer mange forskellige steder.

Stormkanonafdelingerne blev i begyndelsen anvendt som selvstændige enheder til støtte for infanteriet. Enkelte batterier indgik imidlertid også som en del af et motoriseret infanteri regiment. De første køretøjer var udstyret med en kortløbet 75 mm L/24 kanon med lav mundingshastighed. Den var tænkt til ildstøtte mod maskingeværer o.l. og var ikke egnet til indsættelse mod fjendtlige kampvogne på afstande over 500 m, medmindre hulladningsammunition var til rådighed, hvilket sjældent var tilfældet. Alligevel blev køretøjerne hyppigt anvendt som panserværnsvåben, men de indledende kampe mod de sovjetiske kampvognsstyrker havde tydeliggjort nødvendigheden af at udstyre køretøjerne med en ny længere kanon med en højere mundingshastighed. Stormkanoner med de nye 75 mm kanoner havde imidlertid først været til rådighed kort før den tyske offensiv i 1942.

I slutningen af 1940 blev der oprettet afdelingshovedkvarterer, der udelukkende havde en administrativ rolle og intet havde at gøre med føringen. Det svarede nøje til funktionen for stabsenheden i en ordinær artilleriafdeling. Det var en stor fejltagelse og helt i modstrid med opgaven for stabsenheden i en kampvognsbataljon, der ud over forvaltnings- og støtteopgaver også skulle føre bataljonens enheder i kamp. Først hen i 1943 indså artillergeneralerne, at afdelingens stabskompagni skulle svare til situationen i pansertropperne.

Hensigten var, at stormkanonafdelingerne skulle indsættes som samlede enheder til støtte for infanteriet og ikke en enkeltvis spredt indsats, hvor de ikke ville kunne påvirke kampen væsentligt. Adskillige divisionschefer indså ikke dette, før det var for sent, når de havde splittet afdelingens styrke op i mange og betydeligt mindre indsatsenheder, der ikke var i stand til at yde infanteriet den nødvendige støtte, der hvor behovet var størst

Som en følge af den artillermæssige baggrund og uddannelse var der lagt høj vægt på præcis skydning. Derfor fandt personellet det nødvendigt at udstyre køretøjerne med et bedre og mere præcist sigteudstyr, end det, der normalt var til rådighed i pansrede køretøjer. De blev forsynet med et periskopsigte, der havde lighed med artilleriets normale observationsperiskop. Det blev sammen med køretøjernes lave højde afgørende for, at stormkanonerne i indsats mod fjendtlige pansrede køretøjer af mange blev anset for at være endnu mere effektive end kampvognene.

Som følge af de gode resultater mod fjendtlige kampvogne blev stormkanoner i de divisioner, der blev oprettet mod krigens slutning, en afgørende del af divisionernes panserværnssystem. I enheder bestående af 10 - 14 stormkanoner udgjorde de nu en selvstændig afdeling af tilsvarende størrelse, som den enhed, der i en stormartilleribrigade kaldtes en batteri.

Sideløbende med den løbende tekniske forbedring af stormkanonernes egnethed til kampvognsbekæmpelse, blev der

konstrueret flere typer panserjagere, der fra begyndelsen havde kampen mod kampvogne som deres hovedopgave. Opstillingen af panserjagerenheder fulgte samme mønster som nævnt ovenfor. Den typiske panserjagerafdeling bestod i krigens sidste år af 14 panserjagere. Personelmæssigt var størrelsen at sammenligne med et infanterikompani.

Efterhånden som krigen nærmede sig slutningen, begyndte stormkanoner og panserjagere også at blive anvendt i panserdivisionerne som erstatning for kampvogne.

Stormkanon Erstatnings- og Uddannelsesafdeling 400

Den 1. juli 1943 ankom Stormkanon Erstatnings- og Uddannelsesafdeling 400 til Danmark¹⁵ fra Øvelsesterræn Deba-Süd (polsk: Demba) i det såkaldte Generalguvernement i Polen. Afdelingen bestod af 4 og senere 5 batterier. Opgaven i Deba var at efteruddanne nyudnævnte officerer samt at omskole officerer med fronterfaring, så de kunne anvendes indenfor stormkanonenhederne.

Afdelingen, der var under kommando af major Bergmann, ankom til Danmark med tog den 15. juli 1943. Staben blev i begyndelsen placeret i Frederikshavn. I Vendsyssel indkvarteredes 2 batterier, og andre 2 batterier kom til i Aalborg. Batteriernes opgave var forstærkning af invasionsforsvaret af Danmark. En allieret invasion i Danmark anså tyskerne på det tidspunkt var mest sandsynligt i Vendsyssel, hvor en invasion kunne ske på både vest- og østkysten. Afdelingen blev straks ved ankomsten underlagt den tyske øverstkommanderende (Wehrmachtsbefehlhaber) i Danmark.

Den 28. januar 1944 blev staben og stabsbatteriet forlagt til Bjerringbro, og d. 1. februar 1944 blev afdelingen underlagt 261. Infanteridivision. Samme dag meddelte Wehrmachtsbefehlhaber Dänemark¹⁶ til Overkommando des Wehrmacht (OKW), at opsplitningen af Stormkanon Erstatnings- og Uddannelsesafdeling

400 var tilendebragt. Det var et resultat af, at afdelingens chef tidligere havde meddelt, at en følge af, at afdelingen bestod af over 4.000 mand, var besværet med at gennemføre uddannelsen. Den nye opdeling betød, at Erstatnings- og Uddannelsesafdelingen for en tid blev adskilt til 2 selvstændige enheder, dvs. at uddannelsesopgaverne blev adskilt fra leveringen af erstatningsenheder.

Samme dag forlagdes afdelingens stab og stabsbatteriet til Haderslev kaserne, hvor den nye chef blev kaptajn Wilhelm Schlesinger. 1. og 2. Stormkanonbatterier forlagdes til området omkring Haderslev, hvor styrken indkvarteredes kompagnivis fortrinsvis nord for byen. F.eks. indkvarteredes senere på året et kompagni på Sognegården (en del af sognets skole) og i selve skolebygningen i landsbyen Hjerndrup 11 km nord for Haderslev. Denne del fik navnet Stormkanon Erstatningsafdeling 400, hvis fremtidige opgave var genopstilling og uddannelse af afdelingen, der havde haft store materielle og personelle tab ved fronten. Den skulle skaffe nyt materiel og personel til afdelingerne, der var under genopbygning. I og omkring Bjerringbro indkvarteredes 3. og 4. Stormkanon-Batterier. Denne del fik navnet Stormkanon-Uddannelsesafdeling 400, som uddannede personel til nye afdelinger. Major Bergmann blev chef for denne afdeling.

I marts 1944 afgav Stormkanon Erstatnings- og Uddannelsesafdeling 400 et antal befalingsmænd og officerer til oprettelse af en ny Stormkanon Brigade med 3 batterier i Bjerringbro. Mandskabet til den nyopstillede afdeling var i øvrigt overvejende rekrutter fra Militærdistrikt X, der dækkede Slesvig-Holsten, Hamborg og Bremen området, og mandskabet ankom med tog til Bjerringbro. For så vidt angår mandskabet var opstillingsarbejdet tilendebragt den 22. marts 1944 under navnet Stormkanon-Brigade 396. Desværre har hverken chefens eller de fleste øvrige officerers navne kunnet findes.

Løjtnant Kurt Wichmann fra 2. Batteri er den eneste officer fra brigaden, som har kunnet identificeres. Han var den 27. maj

1943 blevet forflyttet til Stormkanon-Erstatnings- og Uddannelsesafdeling 400, medens denne afdeling var stationeret på øvelsesteræn Deba-Süd i Generalguvernementet. Derefter gennemgik han i august og september 1943 uddannelse som Stormkanon officer på Stormkanonskolen i Burg nær Magdeburg. Hans navn vil optræde flere gange i løbet af denne beretning. Muligvis kom også premierløjtnant Wolf-Dieter Lützow via Danmark med samme enhed til Tours. Også hans navn har betydning for den videre beretning. Stormkanonskolens chef var oberst Hoffmann-Schönborn.

Brigaden fik ikke udleveret køretøjer og tunge våben. I stedet blev den allerede d. 28. marts afsendt med tog til Uddannelsesstab Vest i Tours i Frankrig, hvor den egentlige uddannelse skulle foregå.

Stormkanon Skole- og Uddannelsesafdeling "Vest"

Under ledelse af Oberstløjtnant Pritzbuier i september/oktober 1943 etablerede den tyske Wehrmacht en særlig uddannelsesafdeling for stormkanonpersonel i Tours, der ligger i Loire-området i Frankrig. I den tid, hvor uddannelsesafdelingen bestod, uddannedes mange stormartillerister her, og uddannelsesafdelingen var involveret i opstillingen af mange afdelinger og brigader.

Med en række erfarne befalingsmænd og officerer som lærere begyndte uddannelsen af Stormkanon-Brigade 396 straks efter ankomsten fra Danmark. Brigaden fik ikke egne køretøjer udleveret, men under uddannelsen anvendtes udelukkende skolens få køretøjer af typen Stormkanon III (herefter forkortet StuG III).

Det store og relativt flade øvelsesterræn med vekslende og til dels tæt bevoksning var særdeles velegnet til uddannelsen af netop personel fra stormkanonenhederne. Der var fortrinlige muligheder for at arbejde med og udvikle bagholdstaktikken til noget nær det

perfekte. For anvendelsen som panserværnsenheder var placeringen af baghold en væsentlig del af uddannelsen.

De store tyske tab på østfronten viste sig efterhånden umulige at erstatte fuldt ud hvad angår materiel eller personel. Navnlig panser- og stormkanonenhederne havde siden sommeren 1943 lidt meget store tab, fordi de blev anvendt til at standse sovjetiske tyngdeangreb. Derfor var det nødvendigt at reducere størrelsen af disse enheder.

Samtidig med Stormkanon-Brigade 396 var også Stormkanon-Brigade 395 i Tours, hvor færdigopstilling og træning fandt sted. Chefen for 395 var Major Gerhard Behnke.

De nye tider med ændring af enhedernes sammensætning og størrelse ramte den 17. juli 1944. Begge brigader blev opløst. Personellet blev i stedet anvendt til opstilling af 5 nye Panserjæger-Stormkanon afdelinger, der fik numrene 1550, 1551, 1552, 1553, 1558 og 1559. Disse afdelinger bestod af kun et enkelt stormkanonkompagni, en sikringsdeling (infanteri) samt personel til en række støttfunktioner.

Stormkanonafdeling 1551

Stormkanonafdeling 1551 blev således opstillet den 15. juli 1944 i Tours. Afdelingens eneste kompagni havde ingen køretøjer fået udleveret og måtte indlede uddannelsen ved at dele skolens få stormkanoner af typen StuG III med de andre enheder, der var under uddannelse samme sted.

I begyndelsen af august blev "Stormkanon Skole- og Uddannelsesafdeling Vest" nedlagt. Den 6. juni var de allierede gået i land i Normandiet, og situationen for de tyske tropper i Frankrig var kritisk. Af skolens faste personel opstillede skolechefen en stormkanonafdeling, der blev sendt frem til fronten.

Derefter ophører stort set alle informationer om den, men det vides, at flertallet af officerer og personel faldt eller blev meldt savnet efter kampene.

På Stormkanonskolen i Burg inspiceres Stormkanonafdeling 1551 af skolens chef, oberst Günther Hoffmann-Schönborn. Fra højre: løjtnant Kurt Wichmann, løjtnant Christiansen, premierløjtnant Wolf-Dieter Lützow og , oberst Günther Hoffmann-Schönborn.

Foto: Jessica Worrals privatarkiv

Panserjægerskolen i Mielau/Grafenwöhr i Østpreussen

Det er uklart, hvornår Stormkanonafdeling 1551 forlod Tours, men det ankom til det store øvelsesterræn i Mielau i Østpreussen senest d. 5. august 1944¹⁷, og d. 11. august modtog kompagniet 10 stormkanoner - StuG III, type G - fra Hærens Tøjhus, og de sidste huller i personellisterne blev fyldt ud med nye folk. Nu kunne uddannelsen endelig gå i gang i egne køretøjer, men der var mangel på køretøjer til forsynings- og støttedelingen.

-
- ¹³ Corum, James S.: A Comprehensive Approach to Change: Reform in the German Army in the Interwar Period, - i The Challenge of Change: Military Institutions and New Realities 1918-1941. Redaktør: Harold Winton, s. 76.
- ¹⁴ Corum, James S.: A Comprehensive Approach to Change: Reform in the German Army in the Interwar Period, - i The Challenge of Change: Military Institutions and New Realities 1918-1941. Redaktør: Harold Winton, 3. del, s. 51ff.
- ¹⁵ Befehlshaber der deutschen Truppen in Dänemark
Abteilung Ia
1.6.-31.7.1943
1.) Truppengliederung und Kräfteverteilung:
„Auf Befehl des Führers ordnete OKH zur Verstärkung der Kampfkraft nördlich des Limfjords Zuführung der Sturmgeschütz-Ersatz- u. Ausb.Abt. 400 nach Dänemark an. Nach vorher durchgeführter Erkundung der Übungsmöglichkeiten und Unterbringungsverhältnisse erteilte OKW WEST Einverständnis, die Abt. im Aalborg und im Räume Südlich davon unterzubringen.- Die Zuführung der Abt. erfolgte nach dem 15.7.43; einsatmässig wurde sie dem Bef.Dänemark unmittelbar unterstellt, während truppendienstliche Unterstellung unter Stellv.Gen.Kdo.X.A.K. angeordnet wurde.-
Pi.Ldgs.-Lehr-u.Ers.Rgt. und Sturmgeschütz-Ers.-u.Ausb.Abt. 400 wurden als Einsatzreserven der Bef. Dänemarks bestimmt.
Mit der Zuführung der Sturmgeschütz-Ers.u.Ausb.Abt.400 wurde die Verlegung des Pi.Btl.171 aus Aalborg nach Oksbøl erforderlich, dagegen verblieb die bodenständige Pi.Brücken-Kolonne 35 (frz.) (nur Gerät) in Aalborg und wurde zunächst dem Pi.Btl.20 (L) der 20.Lw.Feld-Div. zugeteilt.“
- ¹⁶ Kriegstagebuch der Abt. Ia des Befehlshabers der deutschen Truppen in Dänemark d. 15.12.1943
- ¹⁷ Bundesarchiv, Militärarchiv, RH 10/109

Kapitel 4 - Den fjerneste provins

Østpreussen i mellemkrigstiden

Mange soldater og officerer i 551. Volksgrenaderdivision var født i Østpreussen og havde deres hjem der. Også divisionen blev opstillet i landsdelen. Sammen med dens personel fra de øvrige landsdele skulle de bl.a. komme til at kæmpe i den egn, de kendte så godt. Derfor er det relevant at se på, hvordan det samfund, som de kom fra, var under deres opvækst og ungdom.

Fakta om Østpreussen

Størrelse:

36.996km² uden Memelland (Danmark: 43.080 km²)

Skov: ca. 20 %.

Befolkning:

2.646.868 (61 indb. pr. km² - (1939)) (Danmark: 126 indb. pr. km² (2007))

Indbyggerantal i større byer (1939):

Königsberg (provinshovedstad) 372.164, Elbing 85.952, Allenstein 50.396, Tilsit 58.468, Insterburg 48.711

Religionstilhørsforhold:

83,8 % protestanter, 15,0 % romersk-katolske, 0,2 % andre kristne, 0,5 % jøder, 0,5 % andre.

Mindretal:

Langs med Memelfloden boede der et betydeligt litauisk mindretal.

I og omkring Allenstein og Lyck boede der et betydeligt polsk mindretal.

Kilder: <http://www.gonschior.de/weimar/Preussen/Ostpreussen/index.htm>,
<http://ostpreussensport.beepworld.de/ostpreussen.htm> og Danmarks Statistik

Østpreussen var meget anderledes end den øvrige del af Tyskland, og efter oprettelse af den polske korridor, der var et resultat af Versaillesfreden havde provinsen mistet landforbindelsen med den øvrige del af Tyskland. Det var et meget konservativt samfund og et udpræget landbrugsland, hvor over halvdelen af befolkningen levede af landbrug, skovbrug og fiskeri. Rav (Bernstein) var landets guld og ud over ved ravfiskeri blev udvundet i store og dybe ravgruber på halvøen Samlands kyst ved Palmnicken. Det blev slebet og bearbejdet til smykker, der solgtes over hele verden. Gammel folkelig kunst som tæppevævning, trædrejning og keramik blev stadig fremstillet af håndværkere og ikke mindst i hjemmene. Vintrene var lange og hårde, og indvinding af is til anvendelse i byerne til køling af madvarer var udbredt. Det var før køleskabenes tid. Landbrugets betydelige hesteopdræt, kartofler, korn og animalske produktion var vigtig for hele Tyskland. De største industrivirksomheder var havnebyernes skibsværfter og metalfabrikker, der senere skulle forvandle sig til våbenfabrikker. Skibsfarten spillede en betydelig rolle, og de mange floder og kanaler hørte til de vigtigste transportveje. Østpreussen var på mange måder en rig provins, men den var også præget af meget store sociale forskelle.

Landbruget bestod ikke kun af store godser. I gennemsnit havde bondegårdene 17,7 ha jord. 69 % af gårdene havde et jordtilliggende på under 100 ha, mens 31 % var over 100 ha, hvoraf en del var på 1.000 ha eller mere. Østpreussiske landmænd var tæt knyttede til deres gårde. De var stræbsomme, pålidelige og omgængelige. En velkendt talemåde var: "*Hvorfor skal jeg kæmpe*"? De følte sig som "Guds lensmand"¹⁸.

Livet på godser var dog noget særligt. Til at drive et af de store godser på 1000 ha var der 70 til 80 landarbejdere. Mange af dem var gift og havde store børneflokke. Langt de fleste boede i huse i godslandsbyerne, som var ejet af godsejeren. Det er let at forestille sig, at landsbyerne var et livligt sted at opholde sig, selvom pengene var små. I hø- og kornhøsten var det normalt, at kvinder og børn også hjalp til i marken. Større børn kunne desuden bidrage til familiens overlevelse ved f.eks. at hjælpe til i stalden eller ved vogtning af dyr på marken. Nogle af kvinderne arbejdede også i herskabets husholdning.

¹⁸ Leibundgut, Herbert: Das Landleben in Ostpreußen vor 1945 - PAMO Königsberg 1995–97.